

Ανωνυμοποιημένο κείμενο

Μετάφραση

C-192/20 - 1

Υπόθεση C-192/20

Αίτηση προδικαστικής αποφάσεως

Ημερομηνία καταθέσεως:

5 Μαΐου 2020

Αιτούν δικαστήριο:

Krajský súd Prešov (Σλοβακία)

Ημερομηνία της αποφάσεως του αιτούντος δικαστηρίου:

9 Μαρτίου 2020

Εκκαλούσα:

Prima banka Slovensko, a.s.

Εφεσίβλητος:

HD

[παραλειπόμενα]

ΔΙΑΤΑΞΗ

Το Krajský súd v Prešove (περιφερειακό δικαστήριο του Prešov) στο πλαίσιο αγωγής που άσκησε η **Prima banka Slovensko, a.s.**, εδρεύουσα [παραλειπόμενα] [διεύθυνση] [παραλειπόμενα] Žilina [παραλειπόμενα] [αριθμός μητρώου], κατά του **HD**, [παραλειπόμενα] κατοίκου [παραλειπόμενα] [διεύθυνση] [παραλειπόμενα] Hradisko, με αίτημα **να της επιδικαστεί το ποσό των 5 083,79 ευρώ** πλέον τόκων και εξόδων, κατόπιν εφέσεως που άσκησε η ενάγουσα κατά της αποφάσεως του Okresný súd Kežmarok (πρωτοβάθμιου δικαστηρίου του Kežmarok, Σλοβακία) [παραλειπόμενα] [αριθμός υποθέσεως] της 29ης Σεπτεμβρίου 2019,

διατάσσει τα εξής:

αναστέλλει, δυνάμει του άρθρου 162, παράγραφος 1, στοιχείο c, του Civilný sporový poriadok (κώδικα πολιτικής δικονομίας), την ενώπιόν του διαδικασία και υποβάλλει στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

1. Πρέπει να θεωρηθεί ότι η οδηγία 93/13 σχετικά με τις καταχρηστικές ρητρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (στο εξής: οδηγία 93/13), και ειδικότερα το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, σε συνδυασμό με την ερμηνεία που δόθηκε με την απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-96/16 και C-94/17, έχουν την έννοια ότι **αντιτίθενται** σε ρύθμιση, όπως η προστατευτική διάταξη πλαίσιο του άρθρου 54, παράγραφος 1, του Občiansky zákonník (αστικού κώδικα), η οποία δεν επιτρέπει να περιέλθει ο καταναλωτής βάσει συμβατικών ρητρών σε θέση δυσμενέστερη από εκείνη στην οποία θα βρισκόταν βάσει διατάξεως νόμου η οποία παρέχει στον πιστωτή, σε περίπτωση υπερημερίας του καταναλωτή ως προς την αποπληρωμή δανείου, τα ακόλουθα δικαιώματα:

- το δικαίωμα του πιστωτή να λάβει τόκους υπερημερίας υπολογιζόμενους με επιτόκιο του οποίου το ανώτατο όριο προσδιορίζεται με κυβερνητική πράξη,
- το δικαίωμα του πιστωτή να επιβάλλει άλλες κυρώσεις σε βάρος του καταναλωτή, οι οποίες δεν μπορούν να υπερβούν, μαζί με τους τόκους υπερημερίας, το κύριο ποσό του εισέτι οφειλόμενου κεφαλαίου του δανείου,
- το δικαίωμα αποζημιώσεως του πιστωτή σε περίπτωση που η ζημία την οποία αυτός υπέστη υπερβαίνει το ποσό των τόκων υπερημερίας, και δη το δικαίωμα απεριόριστης αποζημιώσεως του πιστωτή για την αποκατάσταση της πραγματικής ζημίας που υπέστη;

2. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα, πρέπει να θεωρηθεί ότι το υψηλό επίπεδο προστασίας των δικαιωμάτων του καταναλωτή, βάσει του άρθρου 38 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης) καθώς και του άρθρου 4, παράγραφος 2, και του άρθρου 169, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, αντιτίθεται στην εκ μέρους του καταναλωτή καταβολή στον πιστωτή, λόγω μη εμπρόθεσμης [σελ. 2 του πρωτοτύπου] εκπληρώσεως των συμβατικών υποχρεώσεών του, ενός κατ' αποκοπήν ποσού για την κάλυψη των εξόδων του αντί της καταβολής του ισόποσου της ζημίας που πράγματι υπέστη ο πιστωτής, ακόμη και όταν το πραγματικό ύψος της ζημίας είναι μικρότερο του κατ' αποκοπήν ποσού των εξόδων;

Σκεπτικό

I. Συνοπτική έκθεση των πραγματικών περιστατικών

1. Ο HD αποτελεί την κύρια πηγή εισοδήματος μιας τετραμελούς οικογένειας (η οποία απαρτίζεται από τον ίδιο, τη σύντροφό του και δύο ανήλικα τέκνα). Μετά τη γένεση του τέκνου του, η μόνη πηγή εισοδήματος του HD ήταν μια χρονικά περιορισμένη κοινωνική παροχή για την επιμέλεια του νεογέννητου (γονικό επίδομα) ύψους 746 ευρώ μηνιαίως. Αυτό ήταν το μόνο εισόδημα που είχε ο HD, και δη προσωρινά έως τον Οκτώβριο του 2019. Ο HD θεωρούσε ότι, μετά την παύση καταβολής της ως άνω παροχής, θα ελάμβανε από την εργασία του ως κατώτατο μισθό το ποσό των 550 ευρώ.
2. Ο HD δεν μπορούσε να καταβάλλει τις δόσεις των δανείων, των οποίων οι μηνιαίες δαπάνες ανέρχονταν περίπου σε 500 ευρώ. Για την πληρωμή των οφειλών του, έλαβε νέο δάνειο από την Prima banka Slovensko a.s. (στο εξής: τράπεζα), το οποίο και αποτελεί το αντικείμενο της υπό κρίση υποθέσεως. Η τράπεζα χορήγησε στον HD, στις 17 Ιουνίου 2016, καταναλωτικό δάνειο ύψους 5 700 ευρώ (στο εξής: δάνειο) με επιτόκιο 7,90 % και ο HD ανέλαβε την υποχρέωση αποπληρωμής του δανείου καταβάλλοντας 96 μηνιαίες δόσεις ύψους 80,68 ευρώ η καθεμία.
3. Ο HD κατέβαλλε τις δόσεις του δανείου έως τον Αύγουστο του 2017 ενώ τον Σεπτέμβριο του 2017 κατέβαλε μόνο μέρος της μηνιαίας δόσεως. Συνολικά κατέβαλε 1 162,60 ευρώ, εκ των οποίων η τράπεζα καταλόγησε το ποσό των 616,21 ευρώ ως καταβολή για την αποπληρωμή του κεφαλαίου του δανείου.
4. Στηριζόμενη στη μη εκπλήρωση συμβατικής υποχρέωσης του οφειλέτη, η τράπεζα απαίτησε στις 28.12.2017 την άμεση αποπληρωμή του υπολειπόμενου δανείου λόγω υπερημερίας του οφειλέτη (default). Η τράπεζα πληροφόρησε τον HD ότι έπρεπε να εξοφλήσει εφάπαξ ολόκληρο το ποσό του δανείου και, στη συνέχεια, άσκησε αγωγή σε βάρος του ζητώντας την καταβολή:
 - I. του εισέτι οφειλόμενου κεφαλαίου, ύψους 5.083,79 ευρώ,
 - II. των υπόλοιπων τόκων ύψους 137,80 ευρώ που οφείλονταν για την περίοδο έως την ημερομηνία κατά την οποία το δάνειο κατέστη άμεσα απαιτητό,
 - III. τόκων υπερημερίας ύψους 2,21 ευρώ, για την περίοδο έως την ημερομηνία κατά την οποία το δάνειο κατέστη άμεσα απαιτητό,
 - IV. τόκων ποινής υπολογιζόμενων με επιτόκιο 5 % επί των ποσού του υπολειπόμενου δανείου ύψους 5.083,79 ευρώ, για την περίοδο από την ημερομηνία κατά την οποία το δάνειο κατέστη άμεσα απαιτητό έως την πλήρη εξόφληση του υπολειπόμενου δανείου,
 - V. ασφαλίσεων ύψους 3,96 ευρώ,

- VI. τόκων υπερημερίας υπολογιζόμενων με επιτόκιο 5 % επί των ποσού των οφειλόμενων τόκων ύψους 137,80 [ευρώ], από την ημερομηνία κατά την οποία το δάνειο κατέστη άμεσα απαιτητό έως την ημερομηνία εξοφλήσεως,
- VII. **συμβατικών τόκων υπολογιζόμενων με επιτόκιο 7,90 % επί του ποσού του υπολειπόμενου δανείου ύψους 5.083,79 ευρώ, για την περίοδο από την ημερομηνία κατά την οποία το δάνειο κατέστη άμεσα απαιτητό έως την πλήρη εξόφληση του υπολειπόμενου δανείου.**
5. Το Okresný súd Kežmarok (πρωτοβάθμιο δικαστήριο του Kežmarok, στο εξής: πρωτοβάθμιο δικαστήριο) δέχθηκε το μεγαλύτερο μέρος των αιτημάτων της ενάγουσας και υποχρέωσε τον HD να καταβάλει στην τράπεζα τα ποσά που αναγράφονται στη σκέψη 4 υπ' αριθ. I., II., III., IV., V. **[σελ. 3 του πρωτοτύπου]**
 6. Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο απέρριψε όμως τα αιτήματα που περιέχονται στη σκέψη 4 υπ' αριθ. VI., VII.
 7. Συνεπώς, το πρωτοβάθμιο δικαστήριο δεν επιδίκασε στην τράπεζα **συμβατικούς τόκους υπολογιζόμενους με επιτόκιο 7,90 % επί του ποσού του υπολειπόμενου δανείου ύψους 5.083,79 ευρώ, για την περίοδο από 28.12.2017 έως την πλήρη εξόφληση του υπολειπόμενου δανείου.** Το δικαστήριο αυτό αποφάσισε να μην επιδικάσει τους εν λόγω τόκους, εκτιμώντας ότι ο νόμος προβλέπει, στην περίπτωση υπερημερίας του οφειλέτη, ότι ο δανειστής έχει δικαίωμα να ζητήσει (από την ημερομηνία κατά την οποία η παροχή καθίσταται άμεσα απαιτητή) μόνον τόκους υπερημερίας (άρθρο 517, παράγραφος 2, του σλοβακικού αστικού κώδικα), άποψη την οποία συμμερίζονται τόσο το Najvyšší súd Slovenskej republiky (Ανώτατο Δικαστήριο της Σλοβακικής Δημοκρατίας) [παραλειπόμενα] [αριθμός υποθέσεως], όσο και το Ústavný súd Slovenskej republiky (Συνταγματικό Δικαστήριο της Σλοβακικής Δημοκρατίας) [παραλειπόμενα] [αριθμός υποθέσεως]. Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο επισήμανε περαιτέρω ότι, στο πλαίσιο άλλης υποθέσεως, το επιληφθέν δικαστήριο έκρινε τελεσιδικώς ως καταχρηστική πανομοιότυπη ρήτρα τραπεζικής συμβάσεως για την καταβολή τόκων πλέον των τόκων υπερημερίας (στο εξής: σώρευση τόκων), πράγμα το οποίο είχε ως αποτέλεσμα ότι η τράπεζα δεν μπορούσε να χρησιμοποιεί στο μέλλον τη ρήτρα αυτή βάσει του άρθρου 53a του σλοβακικού αστικού κώδικα.
 8. Η τράπεζα άσκησε έφεση κατά της αποφάσεως αυτής, ζητώντας από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο να της επιδικάσει, πλέον των τόκων υπερημερίας, και συμβατικούς τόκους από την ημερομηνία κατά την οποία το δάνειο κατέστη άμεσα απαιτητό. Η τράπεζα επικαλέστηκε, μεταξύ άλλων, την απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Δικαστήριο) στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-96/16 και C-94/17, με την οποία το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι συμβατικοί τόκοι επιτελούν τη λειτουργία του ανταλλάγματος για τη διάθεση του χρηματικού ποσού από τον δανειστή μέχρι την επιστροφή του.
 9. Η ασάφεια που υφίσταται όσον αφορά την ερμηνεία των επίμαχων εν προκειμένω διατάξεων οφείλεται σε αυτήν ακριβώς την απάντηση που έδωσε το Δικαστήριο

επί του προδικαστικού ερωτήματος που του είχε υποβάλει το ισπανικό δικαστήριο (υποθέσεις C-96/16 και C-94/17). Και τούτο για τον πρόσθετο λόγο ότι το δευτεροβάθμιο δικαστήριο διακρίνει μεταξύ, αφενός, των καταβλητέων (συμβατικών) τόκων οι οποίοι επιτελούν τη λειτουργία ανταλλάγματος για την παρεχόμενη υπηρεσία της διαθέσεως κεφαλαίων και, αφετέρου, των νόμιμων τόκων υπερημερίας οι οποίοι επιβάλλονται ως κύρωση και μερική αποζημίωση. Το νομικό πλαίσιο των προβλεπόμενων στη Δημοκρατία της Σλοβακίας κυρώσεων για τους υπερήμερους οφειλέτες διαφέρει από εκείνο της ισπανικής έννομης τάξεως. Το σλοβακικό δίκαιο ρυθμίζει ρητώς την περίπτωση κατά την οποία μια παροχή καθίσταται ληξιπρόθεσμη και απαιτητή, και συγκεκριμένα προβλέπει: 1. τόκους υπερημερίας, 2. αποζημίωση, 3. άλλες κυρώσεις (για παράδειγμα ποινικές ρήτρες), 4. το ανώτατο επιτρεπόμενο όριο του συνολικού ποσού όλων των κυρώσεων και 5. την απαγόρευση παρεκκλίσεων σε βάρος του καταναλωτή από την εκ του νόμου προβλεπόμενη γενική ρύθμιση.

II. Σχετικές διατάξεις του σλοβακικού δικαίου

10. Κατά το άρθρο 54, παράγραφος 1, του σλοβακικού αστικού κώδικα [παραλείπόμενα] [αριθμός εδαφίου], **οι ρήτρες συμβάσεως συναφθείσας με καταναλωτή δεν μπορούν να αποκλίνουν, σε βάρος του καταναλωτή, από τα οριζόμενα στις διατάξεις του Αστικού Κώδικα.** Ειδικότερα, ο καταναλωτής δεν μπορεί να παραιτηθεί εκ των προτέρων από τα δικαιώματα που του παρέχουν ο κώδικας αυτός ή άλλες διατάξεις για την προστασία των καταναλωτών, ούτε να περιέλθει με οιονδήποτε άλλο τρόπο σε δυσμενέστερη θέση έναντι του αντισυμβαλλομένου του.
11. Κατά το άρθρο 503, παράγραφος 1, του Obchodný zákonník (εμπορικού κώδικα) [παραλείπόμενα] [αριθμός εδαφίου], **οφείλονται τόκοι από την ημερομηνία κατά την οποία καθίσταται ληξιπρόθεσμη και απαιτητή η αξίωση επιστροφής της χορηγηθέντων χρηματικών ποσών.** Εάν η προθεσμία επιστροφής των χορηγηθέντων κεφαλαίων υπερβαίνει το ένα έτος, οι τόκοι είναι καταβλητέοι κατά τη λήξη κάθε ημερολογιακού έτους. Κατά τη χρονική στιγμή κατά την οποία πρέπει να επιστραφεί και το υπόλοιπο μέρος των χορηγηθέντων κεφαλαίων, είναι επίσης καταβλητέοι **[σελ. 4 του πρωτοτύπου]** και οι αναλογούντες στο υπόλοιπο αυτό τόκοι.
12. Κατά το άρθρο 517, παράγραφος 2, του σλοβακικού αστικού κώδικα, «σε περίπτωση μη εξοφλήσεως χρηματικής οφειλής, **ο δανειστής δικαιούται επίσης να απαιτήσει από τον οφειλέτη την καταβολή τόκων υπερημερίας, πλέον της εξοφλήσεως της οφειλής,** όταν ο οφειλέτης δεν υποχρεούται βάσει του νόμου αυτού να καταβάλει ορισμένο ποσό λόγω υπερημερίας. Το ύψος των τόκων υπερημερίας και του καταβλητέου λόγω υπερημερίας ποσού ορίζεται με εκτελεστικό διάταγμα».
13. **Κατά το άρθρο 519 του σλοβακικού αστικού κώδικα, ο δανειστής διατηρεί το δικαίωμα αποζημιώσεως για τη ζημία που υπέστη λόγω υπερημερίας του**

οφειλέτη. Ωστόσο, στην περίπτωση μη εμπρόθεσμης εξοφλήσεως χρηματικής οφειλής, ο δανειστής μπορεί να απαιτήσει αποζημίωση στο μέτρο που η ζημία την οποία υπέστη δεν καλύπτεται από τους τόκους υπερημερίας ή το καταβλητέο λόγω υπερημερίας ποσό.

14. Βάσει της κυβερνητικής πράξεως αριθ. 87/1995 Zz.

§ 3 Το επιτόκιο υπερημερίας είναι κατά πέντε ποσοστιαίες μονάδες ανώτερο του βασικού επιτοκίου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας [παραλειπόμενα] [παραπομπή στη διάταξη] που ισχύει κατά την πρώτη ημέρα καθυστέρησης της εξοφλήσεως της χρηματικής οφειλής.

§3a

(1)

Όταν αντικείμενο της συμβάσεως που συνήφθη με καταναλωτή είναι η χορήγηση δανείου στον καταναλωτή, οι επιβαλλόμενες κυρώσεις για τη μη εμπρόθεσμη αποπληρωμή του δανείου από τον καταναλωτή δεν μπορούν να υπερβούν συνολικά, κατά περισσότερο από 10 ποσοστιαίες μονάδες ετησίως, την πιο πρόσφατα δημοσιευθείσα πριν από την υπερημερία βάσει ειδικής διατάξεως [παραπομπή στη διάταξη] μέση τιμή του ετήσιου πραγματικού επιτοκίου και δεν μπορούν, επίσης, να υπερβούν το τριπλάσιο των τόκων υπερημερίας που ορίζει η παρούσα κυβερνητική πράξη· κρίσιμο θεωρείται εν προκειμένω το πραγματικό ετήσιο επιτόκιο για τη χορήγηση παρόμοιων πιστώσεων σε καταναλωτές.

(2)

Ως κυρώσεις κατά την έννοια της παραγράφου 1 νοούνται οι τόκοι υπερημερίας, ποινικές ρήτρες και κάθε άλλου είδους παροχές που οφείλονται σε περίπτωση υπερημερίας του καταναλωτή ως προς την αποπληρωμή του δανείου.

(3)

Εάν οι κυρώσεις της παραγράφου 1 ανέρχονται στο ποσό των χορηγηθέντων κεφαλαίων, οι περαιτέρω κυρώσεις για τη μη εμπρόθεσμη αποπληρωμή των κεφαλαίων από τον καταναλωτή δεν μπορούν να υπερβούν το ποσό των τόκων υπερημερίας που ορίζει η παρούσα κυβερνητική πράξη.

15. Κατά το άρθρο 53a του σλοβακικού αστικού κώδικα [παραλειπόμενα] [παραπομπή στο εδάφιο], εάν το δικαστήριο κρίνει ότι συγκεκριμένη ρήτρα που περιλαμβάνεται σε καταναλωτική σύμβαση η οποία χρησιμοποιείται συστηματικά και της οποίας το περιεχόμενο δεν μπορεί, κατά κανόνα, να επηρεάσει ο καταναλωτής, ή σε γενικούς όρους συναλλαγών, είναι άκυρη επειδή είναι καταχρηστική, ή εάν το δικαστήριο δεν δεχθεί ότι ο επαγγελματίας δικαιούται να αξιώσει την εκπλήρωση της παροχής λόγω της ρήτρας αυτής, ο επαγγελματίας υποχρεούται να παύσει να χρησιμοποιεί την εν λόγω ρήτρα ή ρήτρα με παρόμοιο περιεχόμενο στις συμβάσεις που συνάπτει με όλους τους καταναλωτές. Την ίδια

υποχρέωση έχει ο επαγγελματίας και όταν το δικαστήριο, λόγω μιας τέτοιας ρήτρας, τον υποχρεώνει να επιστρέψει στον καταναλωτή το ποσό που εισέπραξε αχρεωστήτως ως αδικαιολόγητο πλουτισμό, να αποκαταστήσει την επελθούσα ζημία ή να καταβάλει την προσήκουσα χρηματική αποζημίωση. Την ίδια υποχρέωση υπέχει και ο νόμιμος διάδοχος [σελ. 5 του πρωτοτύπου] του επαγγελματία.

III. Σχετικές διατάξεις του δικαίου της Ένωσης

16. Η δέκατη τρίτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 93/13 έχει ως εξής:

«[εκτιμώντας] ότι οι νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις των κρατών μελών που καθορίζουν, άμεσα ή έμμεσα, τους όρους των συμβάσεων με τους καταναλωτές θεωρείται ότι δεν περιέχουν καταχρηστικές ρήτρες: ότι, κατά συνέπεια, δεν χρειάζεται να υπάγονται στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας οι ρήτρες που απηγούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου καθώς και αρχές ή διατάξεις διεθνών συμβάσεων, στις οποίες έχουν προσχωρήσει τα κράτη μέλη ή η Κοινότητα: ότι, γι' αυτό τον λόγο, η έκφραση “νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου” που αναφέρονται στο άρθρο 1 παράγραφος 2 καλύπτει τους κανόνες οι οποίοι εφαρμόζονται κατά νόμο μεταξύ των συμβαλλομένων, εάν δεν έχει συμφωνηθεί άλλως».

Το άρθρο 1 της ως άνω οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Η παρούσα οδηγία έχει [ως] αντικείμενο την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών, οι οποίες αφορούν τις καταχρηστικές ρήτρες στις συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ ενός επαγγελματία και ενός καταναλωτή.

Οι ρήτρες της σύμβασης που απηγούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου καθώς και διατάξεις ή αρχές διεθνών συμβάσεων στις οποίες έχουν προσχωρήσει τα κράτη μέλη ή η Κοινότητα, ιδίως στον τομέα των μεταφορών, δεν υπόκεινται στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας. [...]

Το άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 3, της εν λόγω οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Ρήτρα σύμβασης που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης θεωρείται καταχρηστική όταν, παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση. [...]

Το παράρτημα περιέχει ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο ρητρών που είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές.»

Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας έχει ως εξής:

«Με την επιφύλαξη του άρθρου 7, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας κρίνεται, αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση και όλες οι κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη, καθώς και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται.»

Κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, ενώ η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.»

Το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής ορίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, προς το συμφέρον των καταναλωτών, καθώς και των ανταγωνιζόμενων επαγγελματιών, να υπάρχουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα, προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές.»

Το άρθρο 8 της ίδιας οδηγίας προβλέπει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν ή [να] διατηρούν, στον τομέα που διέπεται από την παρούσα οδηγία, αυστηρότερες διατάξεις σύμφωνες προς τη Συνθήκη, για να εξασφαλίζεται μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή.»

Το σημείο 1, στοιχείο ε', του παραρτήματος της ίδιας οδηγίας περιλαμβάνει, στον κατάλογο των ρητρών τις οποίες αφορά το άρθρο 3, παράγραφος 3, της οδηγίας αυτής, τις ρήτρες που έχουν ως σκοπό ή ως αποτέλεσμα «να επιβάλλουν στον καταναλωτή που δεν εκτελεί τις υποχρεώσεις του, δυσανάλογα υψηλή αποζημίωση».

IV. Προδικαστικά ερωτήματα

Επί του πρώτου ερωτήματος

17. Κατά τη σλοβακική νομοθεσία, ο δανειστής έχει έναντι του οφειλέτη (ακόμη και έναντι του οφειλέτη που είναι καταναλωτής) αξίωση να λάβει τόκους υπερημερίας, το ανώτατο όριο των οποίων προσδιορίζεται διά κυβερνητικής πράξεως με γνώμονα την εκάστοτε υφιστάμενη οικονομική κατάσταση 1/. Εάν όμως ο δανειστής έχει υποστεί ζημία υπερβαίνουσα το ποσό των τόκων υπερημερίας, τότε έχει επίσης αξίωση αποζημίωσης. Εάν ο δανειστής έχει υποστεί ζημία, το δικαίωμά του αποζημίωσης δεν περιορίζεται εκ του νόμου. Μόνο όριο είναι το ύψος της υφιστάμενης **πραγματικής** ζημίας. **Ο νόμος ορίζει,**

εντούτοις, ότι οι τόκοι υπερημερίας, που συνιστούν την ελάχιστη κατ' αποκοπήν αποζημίωση, λαμβάνονται υπόψη κατά τον προσδιορισμό του ύψους της ζημίας, ο δε κατ' αποκοπήν προσδιορισμός (των τόκων υπερημερίας) επιτρέπεται διότι οι τόκοι υπερημερίας έχουν και κυρωτικό χαρακτήρα.

18. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι τα απαριθμούμενα στην προηγούμενη σκέψη δικαιώματα του δανειστή προβλέπονται εκ του νόμου, δηλαδή ο δανειστής έχει τα δικαιώματα αυτά ακόμη και αν δεν έχουν συμφωνηθεί συμβατικώς. Ο νόμος κατοχυρώνει, επομένως, το δικαίωμα του δανειστή για **πλήρη** αποζημίωση σε περίπτωση υπερημερίας του οφειλέτη, αλλά απαγορεύει παράλληλα συμβατικές ρήτρες σε συμβάσεις καταναλωτών οι οποίες επιδεινώνουν τη θέση του καταναλωτή από νομικής απόψεως.
19. Ωστόσο, η τράπεζα επικαλείται, πέραν του πλαισίου των δικαιωμάτων που απορρέουν από το εκ του νόμου προβλεπόμενο σύστημα κυρώσεων και αποζημιώσεων, την απόφαση του Δικαστηρίου στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-96/16 και C-94/17 και επιβάλλει συμβατικούς τόκους μαζί με τόκους υπερημερίας, υποστηρίζοντας [σελ. 7 του πρωτοτύπου] ότι οφείλονται τόκοι έως την αποπληρωμή του δανείου. Η εκτίμηση αυτή στηρίζεται στην άποψη ότι ο οφειλέτης χρησιμοποιεί το ποσό του δανείου και, ως εκ τούτου, πρέπει να καταβάλλει τόκους. Εξ αυτού του λόγου ανακύπτει ζήτημα ερμηνείας, το οποίο οδήγησε το αιτούν δικαστήριο να ζητήσει από το Δικαστήριο την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως.
20. Δεν χωρεί καμία αμφιβολία ότι, σε περίπτωση μη αποπληρωμής του δανείου από τον καταναλωτή, αυτός βαρύνεται με όλες τις δαπάνες που οφείλονται στην υπερημερία. Όπως έχει ήδη επισημάνει το αιτούν δικαστήριο, το σλοβακικό δίκαιο παρέχει στον δανειστή τόσο το δικαίωμα **πλήρους** ανακτήσεως των δαπανών που οφείλονται στη μη αποπληρωμή του δανείου, όσο και το δικαίωμα επιβολής κυρώσεων (τόκων υπερημερίας). Οι συμβατικοί τόκοι για τη χρήση του ποσού του δανείου συνιστούν όμως **το αντάλλαγμα για την παρεχόμενη υπηρεσία** και η σλοβακική νομοθεσία προβλέπει, μόνο στο πλαίσιο ενός είδους συμβάσεως, την υποχρέωση καταβολής ανταλλάγματος για το παρεχόμενο προϊόν και μετά τη λήξη της συμφωνηθείσας περιόδου, και συγκεκριμένα την υποχρέωση καταβολής μισθώματος δυνάμει συμβάσεως μισθώσεως κινητών πραγμάτων στο πλαίσιο επιχειρηματικής δραστηριότητας 2/.
21. Στην περίπτωση δανείων, ο σλοβακικός αστικός κώδικας δεν προβλέπει ρητά τη δυνατότητα καταβολής ανταλλάγματος για την παρεχόμενη υπηρεσία και μετά τη λήξη της συμφωνηθείσας περιόδου για τη χρήση των χορηγηθέντων κεφαλαίων. Η οικεία νομοθετική ρύθμιση προβλέπει, εκτός από αποζημίωση, μόνον την υποχρέωση καταβολής τόκων υπερημερίας, θεσπίζοντας παράλληλα ένα ανώτατο όριο για τους τόκους υπερημερίας με κυβερνητική πράξη. Οι συμβατικοί τόκοι παραβιάζουν αυτό το εκ του νόμου προβλεπόμενο ανώτατο όριο.
22. Το αιτούν δικαστήριο δεν είναι δυνατόν να μην εξετάσει τις συνέπειες της σωρεύσεως [συμβατικών] τόκων και τόκων υπερημερίας καθώς και το ζήτημα αν

τυχόν η σώρευση αυτή διακυβεύει στο σύνολό του το σύστημα κυρώσεων και αποζημιώσεων που προβλέπει το εθνικό δίκαιο.

23. Ο δανειστής μπορεί να επιβάλει και άλλες κυρώσεις, όπως για παράδειγμα την κατάπτωση ποινικής ρήτρας, όμως εάν οι κυρώσεις στο σύνολό τους ανέρχονται στο ποσό της κύριας οφειλής, τότε ο δανειστής δικαιούται περαιτέρω μόνον τόκους υπερημερίας 3/.
24. Συνεπώς, η σλοβακική νομοθεσία παρέχει στον δανειστή **πλήρη αποζημίωση** για την αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη λόγω μη εκπληρώσεως εκ μέρους του καταναλωτή συμβατικής υποχρεώσεώς του. Ο νόμος προβλέπει το ίδιο καθεστώς για όλες τις χρηματικές αξιώσεις του δανειστή, όπως για παράδειγμα τις απορρέουσες από συμβάσεις έργου, συμβάσεις μισθώσεως, καθώς και από συμβάσεις καταναλωτικής πίστωσης ή άλλου είδους συμβάσεις. Όσον αφορά τους τόκους υπερημερίας, ο αστικός κώδικας ουδόλως εννοεί τις τράπεζες ή άλλους επιχειρηματίες που χορηγούν δάνεια έναντι άλλων προσώπων τα οποία έχουν χρηματικές αξιώσεις.
25. **Ο νόμος απαγορεύει τη χειροτέρευση της θέσεως του καταναλωτή έναντι της νομικής καταστάσεως στην οποία αυτός θα βρισκόταν βάσει των διατάξεων του αστικού κώδικα (άρθρο 54, παράγραφος 1, του σλοβακικού αστικού κώδικα).**
26. Δεν χωρεί καμία αμφιβολία ότι, πέραν του προβλεπόμενου στον νόμο συστήματος κυρώσεων, το οποίο αποζημιώνει πλήρως τον δανειστή για τη ζημία που υπέστη, κάθε πρόσθετη επιβάρυνση του οφειλέτη, όπως για παράδειγμα με συμβατικούς τόκους (σώρευση τόκων), βαίνει πέραν του προβλεπόμενου νομικού πλαισίου και επιδεινώνει από νομικής απόψεως τη θέση του καταναλωτή, πράγμα το οποίο απαγορεύεται βάσει του άρθρου 54, παράγραφος 1, του σλοβακικού αστικού κώδικα.
27. Εάν δεν ληφθεί υπόψη η σλοβακική νομοθετική ρύθμιση, αλλά μόνον η υποχρέωση καταβολής [συμβατικών] τόκων πλέον των τόκων υπερημερίας, υπό το πρίσμα του ισχύοντος δικαίου, ο καταναλωτής θα περιέλθει σε εξαιρετικά δυσμενή θέση. **Και τούτο διότι, μετά τη μονομερή [σελ. 8 του πρωτοτύπου] δήλωση του πιστωτή που καθιστά το δάνειο άμεσα ληξιπρόθεσμο και απαιτητό, ο πιστωτής δεν διατηρεί μόνον τα δικαιώματα που απορρέουν από τη σύμβαση, στα οποία συγκαταλέγεται το δικαίωμα λήψεως τόκων, αλλά μπορεί περαιτέρω να ζητήσει και τόκους υπερημερίας, να επιβάλει άλλες κυρώσεις, αλλά και να αξιώσει την αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη. Αφετέρου, ο καταναλωτής δεν αντλεί κανένα όφελος από τη σύμβαση.**
28. Επομένως, από τη στιγμή που το δάνειο καθίσταται άμεσα ληξιπρόθεσμο και απαιτητό, ο καταναλωτής περιέρχεται σε εξαιρετικά δυσμενή θέση έναντι του πιστωτή, ενώ ο πιστωτής, πέρα από το σύνολο των δικαιωμάτων που διατηρεί εκ της συμβάσεως, έχει στη διάθεσή του και όλα τα οφέλη που

απορρέουν από το προβλεπόμενο εκ του νόμου σύστημα κυρώσεων και αποζημιώσεων.

29. Βάσει του σλοβακικού δικαίου, η τράπεζα δεν έχει υποχρέωση να καταστήσει [πρόωρα] το δάνειο άμεσα ληξιπρόθεσμο και απαιτητό. Πρόκειται αποκλειστικά και μόνο για δικαίωμα της τράπεζας. Εάν η τράπεζα δεν καταστήσει το δάνειο άμεσα ληξιπρόθεσμο και απαιτητό, δικαιούται συμβατικούς τόκους έως τη λήξη της συμφωνηθείσας στη σύμβαση διάρκειας του δανείου. Είναι όμως σχεδόν βέβαιο ότι, εάν η τράπεζα ασκήσει το δικαίωμά της να καταστήσει το δάνειο άμεσα ληξιπρόθεσμο και απαιτητό και τούτο γίνει αποδεκτό, η τράπεζα θα αποκομίσει πολύ περισσότερα οφέλη από τη σώρευση συμβατικών τόκων και τόκων υπερημερίας. Όσο νωρίτερα καθίσταται το χρέος άμεσα ληξιπρόθεσμο και απαιτητό, τόσο νωρίτερα αρχίζει η τράπεζα να επωφελείται από τη σώρευση των τόκων. Εάν όμως συμβεί κάτι τέτοιο, σε συνδυασμό με τη δυσμενή και ασθενή από κοινωνικής απόψεως θέση του καταναλωτή, το σύστημα αυτό συμβάλλει στην επιδείνωση της ποιότητας ζωής του καταναλωτή.
30. Δεν είναι δυνατό να θεωρηθεί ότι εκατοντάδες χιλιάδες καταναλωτές αθετούν με ενθουσιασμό τις υποχρεώσεις τους για αποπληρωμή των καταναλωτικών δανείων που έχουν λάβει, όταν η υπερημερία τους οδηγεί σε δικαστικές διαμάχες και διαδικασίες εκτελέσεως σε βάρος τους, οι οποίες συχνά καταλήγουν στην κατάσχεση περιουσιακών στοιχείων των καταναλωτών στο πλαίσιο αναγκαστικής εκτελέσεως.
31. Αντιθέτως φαίνεται ότι το πρόβλημα έγκειται, αφενός, στη δυσχερή οικονομική κατάσταση των καταναλωτών, όπως στην περίπτωση του HD, και, αφετέρου, στην αθέτηση της υποχρέωσης που βαρύνει τον δανειστή να αναλύει την πιστοληπτική ικανότητα του καταναλωτή και να αποφασίζει με τη δέουσα επαγγελματική επιμέλεια αν θα χορηγήσει την πίστωση με γνώμονα την οικονομική κατάσταση του καταναλωτή. Από την άποψη αυτή, η τράπεζα μπορούσε να διαπιστώσει, επιδεικνύοντας τον ελάχιστο βαθμό επιμέλειας, την έλλειψη πιστοληπτικής ικανότητας του HD, αλλά του χορήγησε το δάνειο και απαιτεί άμεσα προστασία. Η οδηγία για τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστωσης απαιτεί να λαμβάνεται υπόψη η πιστοληπτική ικανότητα του καταναλωτή 4/.
32. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, υπό το πρίσμα της νομολογίας, και η αξίωση της τράπεζας αποτελεί περιουσιακό δικαίωμα, το οποίο προστατεύεται από τον νόμο μέσω τόκων υπερημερίας, του δικαιώματος αποζημιώσεως και άλλων κυρώσεων. Η νομική έννοια της υπερημερίας και οι τόκοι υπερημερίας συνδέονται συνήθως με δικαιώματα τα οποία απορρέουν από παράβαση νόμου ενώ οι τόκοι ως αντάλλαγμα χρηματοδοτήσεως συνδέονται με ορισμένη περίοδο **επιτρεπόμενης** χρήσεως των χρηματικών ποσών, η οποία λογικά είναι η συμφωνηθείσα στη σύμβαση περίοδος έως ότου το δάνειο καταστεί ληξιπρόθεσμο και απαιτητό.
33. Επίσης, βάσει του σλοβακικού δικαίου, οι τόκοι υπερημερίας συνιστούν κύρωση ενώ οι συμβατικοί τόκοι συνιστούν το αντάλλαγμα για τη χορήγηση πίστώσεως.

Η διαφορά έγκειται, όμως, στο ότι η σλοβακική νομοθεσία, και δη ο αστικός κώδικας, δεν επιβάλλει στους καταναλωτές ή σε άλλους οφειλέτες την υποχρέωση καταβολής συμβατικών τόκων, πλέον των τόκων υπερημερίας, μετά την έναρξη της υπερημερίας. Κάθε δανειστής που έχει ορισμένη απαίτηση οικονομικής φύσεως δικαιούται να ζητήσει από τον υπερήμερο καταναλωτή τόκους υπερημερίας, το ανώτατο όριο των οποίων προσδιορίζεται βάσει νόμου. Επομένως, δεν πρόκειται για δικαίωμα εισπράξεως τόκων [σελ. 9 του πρωτοτύπου] οι οποίοι αποτελούν το αντάλλαγμα για τη χορήγηση πιστώσεως, ούτε για χρήση της πιστώσεως κατά τη διάρκεια της συμβατικής περιόδου, δηλαδή έως την ημερομηνία κατά την οποία το δάνειο καθίσταται ληξιπρόθεσμο και απαιτητό. Ενώ κατά τη διάρκεια της συμβατικής περιόδου έως την ημερομηνία αποπληρωμής του δανείου, η σύμβαση εκτελείται προσηκόντως και οφείλονται συμβατικοί τόκοι, η υπερημερία του οφειλέτη συνιστά αθέτηση της συμβάσεως από την οποία απορρέουν αξιώσεις όπως, μεταξύ άλλων, η αξίωση επιβολής κυρώσεων ή η αξίωση αποζημιώσεως.

34. Όπως επισήμανε το αιτούν δικαστήριο, η μόνη περίπτωση συμβάσεως προβλεπόμενης στον σλοβακικό αστικό κώδικα, κατά την οποία το αντάλλαγμα εξακολουθεί να οφείλεται και μετά τη λήξη της συμφωνηθείσας διάρκειας ισχύος της συμβάσεως, είναι η μίσθωση κινητών πραγμάτων στο πλαίσιο επιχειρηματικής δραστηριότητας, βάσει του άρθρου 723, παράγραφος 1, του σλοβακικού αστικού κώδικα, το οποίο ορίζει ότι το αντάλλαγμα (μίσθωμα) είναι καταβλητέο και μετά τη λήξη της συμφωνηθείσας διάρκειας της μισθώσεως 2/.
35. Επομένως, το σλοβακικό δίκαιο 1) δεν προβλέπει (συμβατικούς) τόκους για τη χρήση της πιστώσεως από τον καταναλωτή μετά την υπερημερία του, αλλά μόνον τόκους υπερημερίας μαζί με άλλες κυρώσεις και αποζημίωση και 2) απαγορεύει συμβατικές ρήτρες που καθιστούν τη θέση του καταναλωτή δυσμενέστερη από εκείνη στην οποία αυτός θα βρισκόταν βάσει διατάξεων νόμου (άρθρο 54, παράγραφος 1, του σλοβακικού αστικού κώδικα).
36. Ανακύπτουν προφανώς αμφιβολίες όσον αφορά την καταβολή συμβατικών τόκων και μετά την ημερομηνία κατά την οποία το δάνειο κατέστη ληξιπρόθεσμο και απαιτητό και, για τον λόγο αυτό, το αιτούν δικαστήριο αποφάσισε να υποβάλει το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο [παραλειπόμενα]

[παραλειπόμενα] [επανάληψη του πρώτου ερωτήματος]

Επί του δευτέρου ερωτήματος

37. Το αιτούν δικαστήριο υποβάλλει το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα σε περίπτωση που δοθεί καταφατική απάντηση από το Δικαστήριο στο πρώτο ερώτημα, δηλαδή σε περίπτωση που το δίκαιο της Ένωσης αντιτίθεται στη ρύθμιση του σλοβακικού δικαίου για την υπερημερία σε σχέση με την απαγόρευση χειροτερεύσεως της θέσεως του καταναλωτή βάσει συμβατικών ρητρών.

38. Δεν χωρεί καμία αμφιβολία ότι, εάν ο καταναλωτής αποπληρώσει το δάνειο εμπροθέσμως (έως την ημερομηνία που το δάνειο καθίσταται ληξιπρόθεσμο και απαιτητό), η τράπεζα θα επιδιώξει φυσικά μια νέα επένδυση. Εντούτοις, δεν χωρεί επίσης καμία αμφιβολία ότι η νέα επένδυση με νέο καταναλωτή δεν αποφέρει κατ' ανάγκη στην τράπεζα τα ίδια κέρδη με εκείνα που αυτή αποκόμισε στην περίπτωση του προηγούμενου καταναλωτή. [σελ. 10 του πρωτοτύπου]
39. Ως εκ τούτου, η καταβολή συμβατικών τόκων σωρευτικά με την επιβολή κυρώσεων και την καταβολή αποζημίωσης ισοδυναμεί κατ' ουσίαν με κατ' αποκοπήν αποζημίωση. Όμως, η καταβολή ενός κατ' αποκοπήν ποσού για την κάλυψη των εξόδων, όταν διαπιστώνεται ότι στην πραγματικότητα το ύψος της υφιστάμενης ζημίας είναι μικρότερο από το ποσό αυτό, εγείρει βασικά ερωτήματα και αμφιβολίες και θίγει τον επιδιωκόμενο σκοπό βελτιώσεως της ποιότητας ζωής των καταναλωτών. Γι' αυτόν τον λόγο, το αιτούν δικαστήριο υποβάλλει στο Δικαστήριο το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα.

[παραλειπόμενα] [επανάληψη του δεύτερου ερωτήματος]

[παραλειπόμενα] [ενημέρωση ως προς τη δυνατότητα ασκήσεως ενδίκου μέσου]

[παραλειπόμενα] [τόπος και ημερομηνία]

[παραλειπόμενα] **Michal Boroň**

Πρόεδρος του δικάζοντος τμήματος, εισηγητής δικαστής

[παραλειπόμενα]

Επεξηγηματικές σημειώσεις και παραπομπές:

1. Η Κυβέρνηση της Σλοβακικής Δημοκρατίας είχε ορίσει στο παρελθόν το ανώτατο επιτόκιο υπερημερίας για την περίοδο από 20.12.1993 έως 16.3.1995 σε ποσοστό 24 %. (<https://www.najpravo.sk/clanky/vyvoj-sadzieb-urokov-z-omeskania.html?print=1>)
2. Κατά το άρθρο 723, παράγραφος 1, του σλοβακικού αστικού κώδικα, εάν ο μισθωτής παραδώσει το μίσθιο μετά τη συμφωνηθείσα στη σύμβαση ημερομηνία παραδόσεως, υποχρεούται να καταβάλει το μίσθωμα έως την παράδοση του μισθίου. Σε περίπτωση υπερημερίας του μισθωτή ως προς την παράδοση του μισθίου, ο μισθωτής υποχρεούται επίσης να καταβάλει τα έξοδα υπερημερίας.

Κυβερνητική πράξη 87/1995 Zz., §3a, παράγραφος 3, βλ. επίσης άρθρο 13

3. Στη Σλοβακία υπάρχουν περίπου 3.500.000 εκκρεμείς διαδικασίες εκτελέσεως, βλ. επίσης απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση C-76/10 [σελ. 11 του πρωτοτύπου]

4. Αιτιολογική σκέψη 28 της οδηγίας 2008/48/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2008, για τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστης και την κατάργηση της οδηγίας 87/102/ΕΟΚ
5. Βλ., για παράδειγμα, την απόφαση στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-240 έως 244/98, κατά την οποία: *«το σύστημα προστασίας που εγκαθιδρύει η οδηγία στηρίζεται στην ιδέα ότι ο καταναλωτής βρίσκεται σε ασθενέστερη θέση σε σχέση προς τον επαγγελματία, όσον αφορά τόσο τη δυνατότητα διαπραγματεύσεως όσο και το επίπεδο της πληροφόρησεως, θέση η οποία τον υποχρεώνει να προσχωρήσει στους όρους που έχει εκ των προτέρων καταρτίσει ο επαγγελματίας, χωρίς να μπορεί να ασκήσει επιρροή επί του περιεχομένου τους. Ο σκοπός τον οποίο επιδιώκει το άρθρο 6 της οδηγίας, το οποίο επιβάλλει στα κράτη μέλη να προβλέπουν ότι οι καταχρηστικές ρήτρες δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί αν οι καταναλωτές ήταν υποχρεωμένοι να επικαλούνται οι ίδιοι τον καταχρηστικό χαρακτήρα τέτοιων διατάξεων. Σε διαφορές που αφορούν συχνά περιορισμένα ποσά, η αμοιβή δικηγόρου ενδέχεται να υπερβαίνει το διακυβευόμενο συμφέρον, πράγμα το οποίο μπορεί να αποθαρρύνει τον καταναλωτή να αμυνθεί κατά της εφαρμογής μιας καταχρηστικής ρήτρας. Είναι μεν αληθές ότι, σε αρκετά κράτη μέλη, οι δικονομικοί κανόνες επιτρέπουν σε τέτοιες διαφορές στους ιδιώτες να αναλαμβάνουν οι ίδιοι την υπεράσπισή τους· ωστόσο, υφίσταται μη αμελητέος κίνδυνος να μην προβάλει ο καταναλωτής, μεταξύ άλλων λόγω άγνοιας, τον καταχρηστικό χαρακτήρα της ρήτρας που επικαλείται κατ' αυτού ο αντίδικός του.»*